

Posudok dizertačnej práce Mgr. Michala VAŠÍČKA *Dynamika jihokarpatských nářečí* (The dynamics of Southern Carpathian dialects). Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta 2016. 295 s. + Přílohy 51 s.

Posudzovaná dizertačná práca Michala Vašíčka predstavuje nový príspevok k výskumu rusínskych nářečí na východnom Slovensku a na Zakarpatskej Ukrajine z dielne Slovanského ústavu Akadémie vied, v ktorom sa už dlhodobo viacerí bádatelia kontinuálne venovali a venujú štúdiu týchto okrajových dialektov na západoslovansko-východoslovanskom jazykovom pomedzí. Oceňujeme, že sa na túto náročnú cestu štúdia nářečí vydal mladý bádateľ, absolvent slavistiky a externej formy doktorandského štúdia na FF UK a v súčasnosti interný pracovník Slovanského ústavu. Pôvodný názov dizertačnej práce, ktorý si možno prečítať na webovej stránke SÚ, znel *Dynamika slovnjej zásoby juhokarpatských dialektov*. Autor ho však upravil a do predmetu výskumu svojej dizertácie začlenil štúdium troch jazykových rovín: zvukovej, morfolologickej a lexikálnej. Tým sa mu otvorili nebývalé možnosti sledovania základnej vývinovej línie, t. j. dynamických procesov v rozpätí takmer sedemdesiatich rokov, ak budeme zhodne s autorom pokladať za základný medzník rok 1945, keď v dôsledku nových spoločensko-politických pomerov došlo k rozčleneniu pôvodného juhokarpatského areálu na dva regióny: rusínsky región na východnom Slovensku a zakarpatský rusínsky región.

V úvode doktorand zdôrazňuje, že jeho základnou výskumnou metódou je synchronný opis juhokarpatských dialektov, pretože ako mladý bádateľ si je vedomý toho, že synchronno-diachrónna analýza v tejto fáze výskumu nebola nevyhnutná. Okrem toho ani rozsah dizertačnej práce mu nedovoľoval rozšíriť svoje analýzy aj na diachrónny vývin. K takejto analýze získaného materiálu sa môže vrátiť kedykoľvek v budúcnosti, pretože dynamické procesy možno sledovať ako na synchronnej, tak aj na diachrónnej osi. Prípadne zameranie na synchronno-diachrónny opis možno zúžiť na jednu jazykovú rovinu, čím by sa otvorili nové možnosti pre vysvetlenie nových javov a vývinových tendencií, ktoré sú charakteristické pre dialekty skúmaného regiónu. Túto zásadu sa mu nie vždy podarilo dodržať pri opise lexiky najmä maďarského a nemeckého pôvodu nářečia Uble. V tejto časti opisu nářečia sa doktorand nevyhol krátkym etymologickým analýzám viacerých lexém, ktoré sa v staršej literatúre pokladajú za hungarizmy, ale ktoré z hľadiska najnovších výskumov

slovanskej slovnej zásoby sa už za hungarizmy nepokladajú. Nehovoriac o tom, že slovník ublianskeho nárečia od J. Baušenka nespĺňa vedeckovýskumné kritériá kladené na opis lexiky dialektu. Táto pasáž dizertácie (hungarizmy a germanizmy v nárečí Uble) je nadbytočná, ale to neznamená, že nemôže byť predmetom výskumu M. Vašíčka v budúcnosti. Bude však potrebné zmeniť metodický i metodologický postup pri opise skúmanej lexiky, ktorý treba nevyhnutne začleniť do širšieho kontextu opisu nárečí a jazykov v karpatskom jazykovom areáli. *Celokarpatský dialektologický atlas* M. Vašíček dobre pozná, pracuje s ním v dizertácii a v budúcnosti môže využiť aj metódu sémantickej analýzy karpatizmov, ktorá sa v tomto novom type lexikálno-sémantického jazykového atlasu úspešne uplatnila.

Autor dizertácie sa snažil, aby jeho opis juhokarpatských nárečí bol hodnoverný, preto okrem údajov z doterajšej odbornej literatúry čerpá informácie o dialeктоch tiež z vlastného nárečového korpusu z lokalít Ubl'a a Malé Berezne, ktorý zostavil na základe vlastného terénneho výskumu (2011-2015). Zostavenie textového korpusu ako aj práca s programom MonoConc mu umožnili ľahké vyhľadávanie zadaných tvarov slov a ich frekvenčnú analýzu na základe údajov o počte pôvodných a novších tvarov, slov, či gramatických morféme. Tieto frekvenčné ukazovatele patria k veľmi dôležitým, tzv. pomocným údajom, ktoré poskytujú konkrétne údaje o dynamických procesoch najmä na morfolologickej rovine. Výskyt dubletných tvarov, ktoré sú zväčša výsledkom vnútroparadigmatického alebo medziparadigmatického vyrovnávania, je svedectvom toho, že jazykové kontakty na úrovni spisovný jazyk – nárečie, nárečie – nárečie sú v tomto regióne bohato rozvinuté. Tieto jazykové kontakty v Ubl'i alebo v Malom Bereznom sa rozvíjajú v podmienkach aktívneho, resp. pasívneho bilingvizmu alebo trilingvizmu (najmä v Malom Bereznom, kde je pasívna, ale aj aktívna znalosť slovenčiny celkom bežná).

Ak vychádzame z predpokladu, že rusínske nárečia oboch skúmaných lokalít vznikli na základe ukrajinskej jazykovej bázy, pre ich fonologický systém podobne ako pre fonologický systém spisovnej ukrajinčiny platí pravidlo, že počet foném vo vokalickom systéme sa stanovuje iba v prízvuchej pozícii. V neprízvučenej pozícii vokály nepodliehajú redukcii (ako napríklad v ruštine alebo v bieloruštine), ale nastáva posun v mieste artikulácie vokálov (vokály z pásma predných vokálov prechádzajú do pásma predostredných, resp. z pásma zadných do pásma stredo-zadných). Preto je počet alofón jednotlivých vokalických foném v skúmanom dialekte pomerne vysoký. Oceniť treba, že M. Vašíček podal pomerne verný opis foném ako aj ich variantov. (Porov. 3. *Fonetická a gramatická štruktúra dialektov obcí Ubl'a a Malé Berezne* 30-37, 40-42). Svedčí to o tom, že popri dobrých teoretických

vedomostiach sa mohol oprieť aj o aktívnu znalosť týchto rusínskych nárečí, čo mu iste pomáhalo aj pri zápisoch nárečových textov (Prílohy str. 1-44).

Pri vymedzovaní pozície vokálu vo fonologickom podsysteme, resp. pri opise variantov foném sa doktorand niekedy opiera o písomný záznam informátora, čo mu slúži ako argument v prospech toho, či ide o fonetický jav, resp. či ide o rozdiel v tvaroch slov, ktoré hovoriaci vníma ako alternáciu (pisati – napeš, str. 33). S takým javom sme sa pri výskume nárečí ešte nestretli, aby sa ako pomocné údaje pri rozlišovaní medzi fonologickým statusom fonémy a statusom alofóny využívali záznamy laického nositeľa. To môže byť zradné a pri opise systému foném a ich fonetických realizácií treba sa vždy opierať o vedecké argumenty. Iná je situácia pri výskume morfolologickej roviny, kde sa rozdiely v používaní gramatických morfém (napr. -och ~ -ach, -oma ~ -ami) a údaje o frekvencii pádových koncoviek môžu konfrontovať aj so zápisom laického používateľa dialektu.

Druhá (*Ubl'a a Malyj Bereznyj – základné geografické údaje*, str. 23–29) a **tretia kapitola** (*Fonetická a gramatická štruktúra dialektov obcí Ubl'a a Malé Berezné a ich dynamika*, str. 30-64) tvoria jeden celok, v ktorom autor uplatňuje jednotný metodický i metodologický postup pri opise zvukovej a morfolologickej roviny dialektov týchto dvoch lokalít. K týmto dvom kapitolám by sa dali priradiť aj kapitoly (resp. časť kapitoly) venované opisu slovnej zásoby ublianskeho a malobereznianskeho dialektu a nárečové texty uvedené v závere dizertácie. Počínajúc **štvrtou kapitolou** *Fonetická a gramatická štruktúra ďalších vybraných juhokarpatských nárečí a ich dynamika* (str. 65 – 89) začína akoby druhá časť dizertácie, v ktorej autor rozšíril predmet svojho výskumu o 16 lokalít juhokarpatského areálu opierajúc sa o klasifikáciu Z. Hanudelovej: Litmanová, Chmeľová, Kapišová, Dobroslava, Hunkovce, Bodružal, Piskorovce, Rafajovce, Zavada, Pčolinné, Kolonica, Strihovce, Nová Sedlica na slovenskom území (celkove ide o 13 obcí) a Kňahyňa, Stučycja a Ilnycja na ukrajinskom území (3 obce). V **piatej kapitole** nasleduje opis staršej vrstvy lexiky nárečí skúmanej oblasti (str. 90 –136) a **šiesta kapitola** je venovaná výskumu lexikálnych výpožičiek a paralel (str. 137-179). **Siedma kapitola** *Novšie vrstvy lexiky juhokarpatských nárečí na príklade obcí Ubl'a a Malé Berezné* (str. 180 – 251) podľa nášho názoru patrí skôr k tretej kapitole, v ktorej sa venuje pozornosť výskumu zvukovej morfolologickej roviny dialektu týchto dvoch lokalít. Napokon nasleduje **ôsma kapitola** pod názvom *Jazyková situácia v skúmanej oblasti a národnostná problematika* (str. 252 –281), ktorá z hľadiska tematickej štruktúry práce tiež predstavuje osobitnú časť. Nasleduje záver, literatúra a prílohy.

Z uvedeného vyplýva, že dizertácia sa člení na tri tematické okruhy, ktoré netvorí jednotný celok, preto by sa nič nebolo stalo, keby opis nárečí vybraných lokalít juhokarpatských nárečí vôbec nebol zaradený do dizertácie. Je to osobitná téma pre ďalšiu, novú prácu. Podobne aj kapitoly venované opisu lexiky juhokarpatských nárečí (5. a 6. kap.), sú asi výsledkom skoršieho výskumu doktoranda, lebo pôvodná téma dizertácie mala byť zameraná na dynamické javy v lexike juhokarpatských nárečí. Nie vždy o kvalite rozhoduje kvantita, tieto kapitoly vnímame ako nadbytočné, pretože autor o svojich kvalitách mladého vedeckého bádateľa presvedčil čitateľa už v prvých troch kapitolách venovaných opisu dialektu dvoch lokalít, v ktorých presvedčivo odlišil fakty opísané v staršej literatúre od údajov získaných pri vlastnom štúdiu týchto dialektov a v ktorých v sporných prípadoch vždy predkladá aj svoj vlastný názor. Tieto údaje vhodne doplnil pomerne rozsiahlym súborom nárečových textov, v ktorých odborník nájde informácie nielen o sociolingvistickom výskume, ale aj údaje o jazykových kontaktoch na úrovni spisovný jazyk – nárečie, nárečie – nárečie, o postojoch nositeľov dialektov k novej jazykovej situácii, keď bol v roku 1995 kodifikovaný spisovný rusínsky jazyk na východnom Slovensku, o jazykovej situácii na Zakarpatskej oblasti, o postojoch nositeľov rusínskych nárečí na Zakarpatskej Ukrajine k otázke spisovnej rusínčiny, či o ich príslušnosti k rusínskej národnostnej menšine. Tieto nárečové texty majú charakter textov z oblasti sociolingvistického výskumu, keďže informátori sa vyberali podľa iných kritérií než je to v klasickej dialektológii. Kým pri sociolingvistickom výskume je dôležité generačné a vzdelanostné rozvrstvenie dialektu, postoje respondentov k jazykovej situácii v minulosti i súčasnosti, v klasickej dialektológii sa informátori vyberajú podľa iných kritérií. K najdôležitejším patria tie, aby informátori boli pôvodnými obyvateľmi lokality, pokiaľ možno so základným vzdelaním, s trvalým pobytom v danej lokalite, aby ich jazykový prejav bol originálny, bez vplyvov spisovného jazyka, prípadne susedných dialektov a pod.

V každom prípade dizertačná práca Mgr. Michala Vašíčka prináša mnoho tvorivých impulzov a otvára nové dimenzie výskumu a štúdia rusínskych dialektov v juhokarpatskom areáli. Posudzovaná práca svedčí o tom, že jej autor je tvorivý pracovník, ktorý na jednej strane prijíma impulzy z doterajšej literatúry, ale na druhej strane predkladá vlastné postoje, vlastné zistenia a riešenia. Svedčí o tom aj doterajšia publikačná činnosť autora, jeho aktívna účasť na viacerých medzinárodných vedeckých konferenciách doma i v zahraničí a najmä odhodlanie pokračovať v štúdiu týchto archaických dialektov na západoslovansko-východoslovanskom jazykovom pomedzí.

Dizertačná práca M. Vašíčka splňa náročné kritériá kladené na záverečné práce doktorandského štúdia a v mnohých prípadoch ich prevyšuje, resp. prekračuje. Celkove dizertačnú prácu hodnotíme známkou *p r o s p e l*.

Na základe nášho kladného hodnotenia navrhujeme, aby posudzovaná dizertačná práca bola prijatá ako podklad na obhajobu a aby po úspešnej obhajobe bol Mgr. M. Vašíčkovi priznaný titul *Philosophiae Doctor*.

Prešov 10.06.2016.

Prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc.
Prešovská univerzita v Prešove